

Рецензенти:

І.П. Лановенко, доктор юридичних наук, професор, член кореспондент АПр.Н України, заслужений діяч науки і техніки України (за спеціальністю 12.00.08);

Ф.В. Лопушанський, доктор юридичних наук, провідний науковий співробітник (за спеціальністю 12.00.08).

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
Київського інституту внутрішніх справ при
Національній академії внутрішніх справ України.
Протокол № 4 від 30 листопада 1998 року.*

Литвин О.П.

164 Ознаки загального і спеціального суб'єктів в злочинах проти загальної безпеки. – К. : Знання, 1999. – 17 с. – Бібліогр.: с.16-17.

ISBN-966-7537-83-8

В роботі розглядаються питання класифікації спеціальних суб'єктів. Вноситься пропозиція їх розподілу на 21 групу в залежності від ознак, які вказуються в диспозиціях складів злочинів, передбачених статтями 221-225, 227¹, 227², 228²-229⁸, 229¹¹-229²⁰ КК України. Вносяться пропозиції щодо удосконалення чинного кримінального законодавства.

Розраховано на наукових працівників, спеціалістів, студентів вищих навчальних закладів.

ББК 67.9(4УКР)308 + 67.308

ISBN 966-7537-83-8

© Литвин О.П., 1999 р.

Суб'єктом злочинів проти загальної безпеки і народного здоров'я чинне кримінальне законодавство визнає фізичну особу, яка досягла до моменту скоєння злочину шістнадцятирічного (статті 221-225, 227¹, 227², 228² -229⁸, 229¹¹ - 229²⁰ КК) або чотирнадцятирічного віку, при скоєнні розкрадання вогне-стрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (ст. 223 КК), наркотичних засобів, психотропних речовин (ст. 229² КК), прекурсорів (ст. 229¹⁹ КК) шляхом крадіжки, грабежу і розбою (ч.2 ст. 10 КК). Гадається, що диференційований підхід законодавця в цьому випадку можна було б пояснити такими міркуваннями. Так, наприклад, розкрадання шляхом шахрайства, яке згідно з законом полягає в заволодінні майном шляхом обману або зловживання довірою, звичайно скоюється при укладенні різних угод майнового характеру між державними і громадськими організаціями, з одного боку, і громадянами, з іншого. Чинне ж законодавство допускає укладання таких угод, в більшості випадків, лише особами, які володіють повною громадянською дієздатністю, що наступає в момент досягнення повноліття. Цим значно зменшується можливість скоювати злочинні посягання (шахрайство) на державну або колективну власність в сфері майнових відносин з державними та іншими підприємствами тими, хто не досяг повної громадянської дієздатності, тобто в віці від 16 до 18 років.

Будь-яких перешкод громадянсько-правового характеру скоїти розкрадання шляхом крадіжки, грабежу і розбійного нападу для неповнолітнього не існує. Такі злочини, як показує аналіз судової практики, досить розповсюджені серед осіб, які не досягли 16 років.

У деяких статтях, які передбачають відповідальність за злочини проти загальної безпеки і проти народного здоров'я, встановлена караність спеціального суб'єкта. Так, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 221¹ КК, може бути осудна особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, та знаходиться на повітряному судні як пасажир, а злочину, передбаченого ст. 224 КК, може бути тільки особа, у якої вогнестрільна зброя або боеприпаси знаходились на відповідальному зберіганні, або особа, яка має право на користування зброєю (військовослужбовець, працівник міліції тощо). Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 228⁵ КК, є особа, яка відповідає, згідно з своїми посадовими

обов'язками, за дотримання правил поведження з радіоактивними матеріалами. В той же час, як бачимо (з урахуванням раніше сказаного в попередньому підрозділі), багато складів злочинів, які передбачають відповідальність загального суб'єкта, не завжди відповідають віку, вказаному в ст. 10 КК, тобто фактична відповідальність не може настати з 16-річного віку, в цих складах злочинів винна особа має досягти хоча б 18-річного віку):

— за ч. 2 ст. 229 КК - за порушення правил виробництва, зберігання, відпускання, обліку, перевезення, пересилання отруйних і сильнодіючих речовин;

— ст. 229⁷ КК - за порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів;

— ст. 229¹⁴ КК - за незаконну видачу рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин. Разом з тим, в юридичній літературі не існує єдиної думки щодо віднесення 18-річного віку (повноліття) до ознак суб'єкта злочину. Одні автори вважають цей вік однією із ознак загального суб'єкта [1]. Інші, навпаки, вказують, що загальному суб'єкту притаманний вік 14-16 років, і повноліття відносять до ознак спеціального суб'єкта [2]. Не виключається при цьому те, що спеціальним суб'єктом також є особа, яка має понижений вік кримінальної відповідальності від 14 до 16 років [3] (згідно з ч. 2 ст. 10 КК).

Існуюча розбіжність в поглядах обумовлена невизначеністю, яка має місце в формулюванні і назві ст. 10 КК, де взагалі фіксується лише "відповідальність неповнолітніх", і зазначається (в диспозиції ч. 1), що кримінальній відповідальності підлягає особа, якій до скоєння злочину минуло 16 років. Виходить так, що, визначаючи підстави відповідальності неповнолітніх, законодавець відразу ж говорить і про відповідальність осіб, які повинні підлягати кримінальній відповідальності, об'єднуючи, таким чином, всіх суб'єктів злочинів.

Це положення зберігається й в проектах нових КК України [4]. До цього часу не існує відображення суб'єкта злочину, яке характеризувало б його в понятійних визначеннях самого ставлення до скоєного ним діяння. Це суперечить вченню про склад злочину, про що свідчить відсутність того внутрішнього, фактичного змісту, який відображає суб'єктивне в суб'єкті зло-

чину. Так, наприклад, скоєння злочину вперше (носіння холодної зброї ст. 222 КК), необережно скоєний злочин (ст. 224, ч. 2 ст. 228² та інші склади) перевищення меж необхідної оборони (ст. 104 КК), невинне нанесення шкоди (казус) (ст. 20 проекту КК) [5]. До речі, ці обставини взагалі не враховані у проекті, підготовленому робочою групою Кабінету Міністрів України в березні 1997 року. Перераховані суб'єктивні ознаки ставлення до скоєного злочинного діяння можна було б в новому КК розкрити як уявний суб'єкт здійсненого в таких понятійних термінах: "простий злочинець", "легковажний злочинець", "ситуаційний злочинець", "випадковий злочинець", "професійний злочинець", "організований злочинець" і "корумпована особа". Поряд з "простим", можна поставити і "звичного" - тобто особу, яка скоїла злочин хоч і вперше, але проводила до його скоєння підготовчу роботу (попередньо обдумавши, спланувавши тощо підготовчі дії), що свідчить про її підвищену небезпеку. Крім того, безсумнівною ознакою звичного злочинця може бути повторність скоєння злочину і рецидивів. Гадається, така градація, усунувши протиріччя у вченні про склад злочину, сприятиме поліпшенню роботи правоохоронних органів. Застосування того або іншого терміну до особи, яка скоїла конкретний злочин, буде давати характеристику не лише їй, але і скоєному нею діянню, тому що кожна із ознак складу злочину має свою специфічну самостійність, яка обов'язково повинна в кінцевому підсумку відображатись і об'єднуватись (в одному складі злочину). Такої самостійності не має суб'єкт злочину. Іншими словами, коли кваліфікація злочину починається з об'єкта злочину, то логічне завершення повинне закінчуватись його суб'єктом.

Продовжуючи розмову про загальний суб'єкт і його розмежування зі спеціальним суб'єктом, необхідно сказати, що включення 14-16 і 18-річного віку в число ознак спеціального суб'єкта нічим не виправдане і не обґрунтоване. Тому законодавче зазначення того, що за ряд злочинів відповідальність настає лише по досягненні повноліття, по-перше, усуне суперечки в теорії і на практиці; по-друге, конкретизує поняття загального суб'єкта злочину.

Таким чином, повноліття виступає як мінімальний вік, при досягненні якого особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності для вказаних злочинів, аналогічно тому, як мі-

німальний вік складає стосовно інших злочинів складає 16 або 14 років [6].

За суб'єктом досліджувані посягання проти "громадської безпеки" В.П.Тихий запропонував класифікувати на три групи: 1) злочини, що скоюються особами, яким доручене "управління" загальнонебезпечними джерелами; 2) злочини, що скоюються особами, яким не доручене "управління" загальнонебезпечними джерелами; 3) злочини, що скоюються особами, яким доручене або не доручене "управління" загальнонебезпечними джерелами [7]. Правда така класифікація була запропонована ним, коли в КК не було введено ще цілого ряду статей (статті 227¹, 227², 228² - 228⁷ КК), мабуть з їх урахуванням, класифікація дещо б змінилася. А на той час в першу групу входили порушення правил зберігання, використання, обліку або перевезення вибухових речовин (ст.221 КК) і необережне зберігання вогнестрільної зброї і бойових припасів (ст.224 КК). До введення відповідних складів ми все ж доповнили б її ще порушенням встановлених правил виробництва, зберігання, відпускання, обліку, перевезення отруйних і сильнодіючих речовин (ч.2 ст.229 КК), а після введення - утаюванням або перекрученням відомостей про стан екологічної обстановки або захворюваності населення (ст.227¹ КК), порушенням правил зберігання, використання, обліку, перевезення радіоактивних матеріалів (ст.228⁵ КК) і назвали б її (групу) злочинами, що скоюються особами, яким доручено регулювання і забезпечення питань обігу загальнонебезпечних предметів (і об'єктивності відомостей). Розглядаючи детальніше ознаки суб'єкта цих злочинів, можна відзначити, що спеціальним суб'єктом злочину, передбаченого ст.221 КК, виступають особи, трудова діяльність яких пов'язана зі зберіганням, використанням, охороною або перевезенням вибухових речовин. Такими можуть бути особи, у розпорядженні яких перебувають загальнонебезпечні предмети, речовини тощо згідно з їхніми службовими обов'язками або виконуваною роботою, особи, які здійснюють керівництво і контроль за використанням вказаних предметів. До їх числа відносяться матеріально відповідальні і службові особи, рядові робітники, майстри-підричники, завідувачі складами вибухових і радіоактивних речовин, лаборанти, начальники дільниць або змін, чергові по дільниці, керівники робіт і т.ін.

У зв'язку з тим, що диспозиція ст. 221 КК бланкетна, при

притягненні винної особи до відповідальності необхідно не лише вказувати, які правила поведінки з вибуховими речовинами порушені, але і наводити підстави притягнення до відповідальності цієї особи.

У нормативних актах, які містять правила безпечного поведінки з вибуховими речовинами, вказується коло осіб, відповідальних за порушення цих правил. В них визначається, хто і яким чином повинен був діяти стосовно тих або інших видів вибухових речовин в тій або іншій ситуації.

Суб'єктом недбалого зберігання вогнестрільної зброї і боеприпасів можуть бути, як правило, особи, які зберігають зазначені предмети на законних підставах: власники зброї (наприклад, мисливці-промисловці або любителі) або особи, яким зброя і боеприпаси надані для користування у виробничих, науково-технічних, навчальних, спортивних і інших цілях (вартіві, охоронці, вахтери, мисливствознавці, особистий склад геологорозвідувальних партій і експедицій, льотно-підйомний склад цивільної авіації, спортсмени тощо), а також особи, які мають нагородну зброю [8].

Суб'єктом злочину, передбаченого ст. 227¹ КК, є особи, в функціональні обов'язки яких входить збирання, опрацювання, узагальнення і надання відомостей про стан екологічної обстановки (радіаційного забруднення, на яке прямо вказано в диспозиції ст. 227¹ КК). Стан екологічної обстановки може значно погіршуватися також внаслідок забруднення оточуючого середовища або продуктів харчування хімічними, бактеріологічними і іншими речовинами, відходами при порушенні правил захоронення цих загальнонебезпечних предметів.

Суб'єктом порушення правил зберігання, використання, обліку, перевезення радіоактивних матеріалів за ст. 228⁵ КК можуть бути тільки особи, яким радіоактивні матеріали були доручені згідно з їх службовими обов'язками, а також які мають доступ до радіоактивних матеріалів (лікарі-рентгенологи й інший медичний персонал, відповідаючий за збереження, використання, захоронення та інші дії, бездіяльність) відповідно до виробничих функцій і покладених на них обов'язків з виконання правил поведінки і регулювання питань із забезпечення безпечного обігу радіоактивних матеріалів.

Суб'єктом порушення правил виробництва, зберігання, відпускання, обліку, перевезення, пересилки отруйних і силь-

нодіючих речовин (ч. 2 ст. 229 КК) виступають особи, які виконують виробничі або професійні обов'язки, а також особи, яким доручено регулювання і забезпечення питань обігу отруйних і сильнотіючих речовин.

Другу групу склали: незаконне носіння, зберігання, придбання, виготовлення або збут вогнестрільної або холодної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (ст.222 КК) і розкрадання вогнестрільної зброї, бойових припасів або вибухових речовин (ст.223 КК). Їх скоюють, за незначним виключенням, особи, яким, відповідно до їхньої діяльності, не було доручено поводження з зазначеними предметами, тобто сторонні особи. Лише при розкраданні вогнестрільної зброї, бойових припасів, вибухових речовин шляхом присвоєння і розтрати суб'єктом є особа, якій доручено поводження з цими предметами. Такою ж особою може бути і суб'єкт розкрадання зазначених предметів шляхом зловживання службовим станом [9]. У цій групі можуть міститися і заготовка та переробка продуктів харчування або іншої продукції, що радіоактивно забруднені більше допустимих рівнів (ч.2 ст.227² КК), незаконне придбання, зберігання, використання, передача або руйнування радіоактивних матеріалів (ст.228² КК), розкрадання радіоактивних матеріалів або їх використання (ст.228⁴ КК), виготовлення, придбання, зберігання або збут отруйних і сильнотіючих речовин (ч.1 ст.229⁴ КК) - ці злочини передбачають відповідальність будь-якої особи, яка досягла 16-річного віку. Ми назвали б цю групу злочинів, злочинами, що скоюються загальним суб'єктом.

Третю групу складали: незаконна пересилка вибухових і легкозаймистих речовин (статті 221, 225 КК) і незаконне проведення на повітряному судні вибухових або легкозаймистих речовин (ст.221¹ КК). Ми цю групу доповнили б ще двома складами: незаконним вивозом за межі України сировини, матеріалів, обладнання для створення зброї, а також військової і спеціальної техніки (ст.228⁶ КК) і незаконним ввозом на територію України відходів і вторинної сировини (ст.228⁷ КК), і визначили б її (групу) як злочини, що скоюються особами, яким доручено регулювання і забезпечення питань обігу загальнонебезпечних предметів, і особами, які протиправно втручаються в сферу діяльності державних підприємств, організацій і установ, відповідаючих за безпечне поводження з загальнонебезпечними предметами.

Що стосується злочинів проти народного здоров'я, то всі склади можна класифікувати лише на дві групи. До першої групи злочинів, що скоюються особами, яким доручено регулювання і забезпечення обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів відносяться: порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ст.229⁷ КК), незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин (ст.229¹⁴ КК), повідомлення завідомо неправдивих відомостей про обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів (ст.229¹⁸ КК).

До другої групи відносяться злочини, що скоюються спільним суб'єктом, тобто особами, які не мають законної підстави займатися регулюванням та забезпеченням питань обігу наркотичних речовин, психотропних речовин, прекурсорів, наркомістовних рослин, одурманюючих речовин і інших предметів, фігуруючих в злочинах проти народного здоров'я (частини 1 статей 229¹ - 229⁶, ст. 229⁸⁹, ст.229¹¹, ч.1 ст.229¹², статті 229¹³, 229¹⁵ - 229¹⁷, 229¹⁹ — 229²⁰КК).

Із наведеного аналізу можна зробити висновок про те, що законодавець шляхом введення ознак спеціального суб'єкта злочину звужує сферу розповсюдження норми, співвідносячи її з певним колом відповідальних осіб, ознаки яких вказані в диспозиції конкретно взятої статті.

Сказане дозволяє зробити висновок, що спеціальний суб'єкт злочину:

- а) крім осудності і віку кримінальної відповідальності, володіє й іншими додатковими юридичними ознаками;
- б) наділений однією або декількома такими ознаками;
- в) ці ознаки вказані в кримінальному законі або прямо випливають із нього;
- г) їх наявність обмежує коло осіб, які можуть нести відповідальність за законом [10].

Названі ознаки вказані в більшості статей досліджуваних нами злочинів — як проти громадської безпеки, так і проти народного здоров'я. Переважна їх більшість передбачена в диспозиціях другої і третьої частин, тобто ознак обтяжуючих відповідальність, здебільшого тих, які свідчать про підвищену небезпеку цих суб'єктів.

До першої ознаки відносяться дії, скоєні протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення (ч.1 ст.227², ч.1 ст.229³, ч.1 ст.229⁸ КК). До другої, але вже обтяжуючої відповідальність ознаки - дії або бездіяльності, що потягли тяжкі наслідки (ч.2 статей 221, 221¹, 223, 227¹, 228², 228⁵ КК). До третьої - повторність скоєного злочину (ч.2 статей 229¹, 229², 229⁴, 229⁵, 229⁶, 229⁷, 229¹², 229¹³, 229¹⁴, 229¹⁵, 229¹⁶, 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК). До четвертої - за попередньою змовою групою осіб (ч.2 статей 229¹ - 229⁴, 229⁶, 229¹², 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК). До п'ятої - якщо він скоєний особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених (конкретно вказаних у кожному із певних видів складів злочинів) ч.2 статей 229¹ - 229³, 229⁵, 229⁶, 229¹³, 229¹⁵ - 229¹⁷ КК. До шостої - залучення неповнолітнього для скоєння злочину (ч.2 статей 229¹, 229⁴, 229⁵, ч.3 ст.229⁶, ч.3 ст.229¹⁵ КК). До сьомої - збут наркотичних засобів або психотропних речовин в місцях, які використовуються для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, і в інших місцях масового перебування громадян (ч.2 ст.229¹, 229²⁰ КК). До восьмої - великі розміри або особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини (ч.2 статей 229¹, 229², 229⁶, 229¹², 229¹⁹, 229²⁰ КК). До дев'ятої - застосування насилля, не безпечного для життя і здоров'я, або з погрозою використання такого насилля, або особою, якій наркотичні засоби або прекурсори (ч.2 ст.229², ч.2 ст.229¹⁹ КК) були доручені в зв'язку з її службовим становищем або під охорону. До десятої - з метою збуту, придбання макової соломки або конопель в кількості п'ятсот і більше рослин (ч.2 ст.229³ КК). До тринадцятої - з корисливою метою (ч.2 ст.229⁴ КК). До чотирнадцятої - дії, вчинені особливо небезпечним рецидивістом (ч.3 ст.229¹, ч.3 ст.229², ч.2 ст.229⁴, ч.2 ст.229⁵, ч.3 ст.229⁶, ч.3 ст.229¹⁵, ч.2 ст.229¹⁶, ч.3 ст.229¹⁷, ч.3 ст.229¹⁹, ч.3 ст.229²⁰ КК). До п'ятнадцятої - предметам злочинних дій є наркотичні засоби у великих розмірах (ч.3 статей 229¹, 229², 229⁶, 229¹⁹, 229²⁰ КК). До шістнадцятої - скоєння у вигляді промислу (ч.3 ст.229¹ КК). До сімнадцятої - організованою групою (ч.3 ст.229¹, ч.3 ст.229¹⁷, ч.3 ст.229¹⁹, ч.3 ст.229²⁰ КК). До вісімнадцятої - шляхом розбійного нападу (ч.3 ст.229², ч.3 ст.229¹⁹ КК). До дев'ятнадцятої - якщо порушення правил потягло розкрадання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів або недостачі у великих розмірах (ч.2 ст.229⁷ КК). До двадцятої - скоєні по відношенню до особи, яка

знаходилася в безпомічному стані, або вагітної жінки, а також якщо внаслідок скоєного (введення в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин) настала смерть потерпілого (ч.3 ст.229¹⁵ КК). До двадцять першої - з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин (ч.3 ст.229¹⁷ КК).

Таким чином ознаки спеціального суб'єкта, вказані в статтях, які розглядаються нами, виражаються саме в різних спеціальних суб'єктах. Очевидним є факт можливості їх об'єднання в однотипні групи, які виділені у нас у двадцять одній групі.

Намічені класифікаційні групи, існуючи в юридичній літературі, виділяють ознаки спеціальних суб'єктів, які характеризують:

- 1) державно-правовий стан особи (іноземець, особа без громадянства, особи, відбуваючі покарання, військовослужбовці тощо);
- 2) професійне становище;
- 3) посадове становище;
- 4) особливості виконуваної роботи;
- 5) демографічні ознаки (стать, вік);
- 6) відносини винного з потерпілим (батьки, діти, опікуни, родичі убитого, особа, в відношенні якого жінка залежна матеріально або по службі тощо);
- 7) фізичні ознаки особи винного (захворювання, повноліття тощо) [11]. Однак, вони "не охоплюють ні повторюваності, ні особливо небезпечного рецидиву, оскільки очевидно, що ні особливо небезпечний рецидив, ні повторність не характеризують державно-правовий стан або професійне (як би підсумовує В.В.Устименко) чи посадове становище суб'єкта, особливості виконуваної роботи або його фізичні ознаки [12]".

Не зупиняючись на детальному аналізі зазначених поглядів (так як це є окремою темою, що потребує конкретного дослідження), наведемо такі міркування та висновки.

В юридичній літературі не існує єдиної думки щодо віднесення 18-річного віку (повноліття) до ознак суб'єкта злочину. Одні автори вважають цей вік однією із ознак загального суб'єкта. Інші, навпаки, вказують, що загальному суб'єкту притаманний вік 14-16 років, і повноліття відносять до ознак спеціального суб'єкта. Не виключається при цьому те, що спеціаль-

ним суб'єктом також є особа, яка має понижений вік кримінальної відповідальності від 14 до 16 років (згідно з ч. 2 ст. 10 КК).

Існуюча розбіжність в поглядах обумовлена невизначеністю, яка має місце в формулюванні і назві ст. 10 КК, де взагалі фіксується лише "відповідальність неповнолітніх", і зазначається (в диспозиції ч. 1), що кримінальній відповідальності підлягає особа, якій до скоєння злочину минуло 16 років. Виходить так, що, визначаючи підстави відповідальності неповнолітніх, законодавець відразу ж говорить і про відповідальність осіб, які повинні підлягати кримінальній відповідальності, об'єднуючи, таким чином, всіх суб'єктів злочинів.

Це положення зберігається й в проектах нових КК України. До цього часу не існує відображення суб'єкта злочину, яке характеризувало б його в понятійних визначеннях самого ставлення до скоєного ним діяння. Це суперечить вченню про склад злочину, про що свідчить відсутність того внутрішнього, фактичного змісту, який відображає суб'єктивне в суб'єкті злочину. Суб'єктивні ознаки ставлення до скоєного злочинного діяння можна було б в новому КК розкрити як уявний суб'єкт здійсненого в таких понятійних термінах: "простий злочинець", "легковажний злочинець", "ситуаційний злочинець", "випадковий злочинець", "професійний злочинець", "організований злочинець" і "корумпована особа". Поряд з "простим", можна поставити і "звичного" - тобто особу, яка скоїла злочин хоч і вперше, але проводила до його скоєння підготовчу роботу (попередньо обдумавши, спланувавши тощо підготовчі дії), що свідчить про її підвищену небезпеку. Крім того, безсумнівною ознакою звичного злочинця може бути повторність скоєння злочину і рецидив. Така градація усуне протиріччя у вченні про склад злочину, сприятиме поліпшенню роботи правоохоронних органів. Застосування того або іншого терміну до особи, яка скоїла конкретний злочин, буде давати характеристику не лише їй, але і скоєному нею діянню, тому що кожна із ознак складу злочину має свою специфічну самостійність, яка обов'язково повинна в кінцевому підсумку відобразитись і об'єднуватись (в одному складі злочину). Такої самостійності не має суб'єкт злочину. Іншими словами, коли кваліфікація злочину починається з об'єкта злочину, то логічне завершення повинне закінчуватись його суб'єктом.

Запропонована класифікація посягань проти "громадської безпеки" на три групи за суб'єктом злочину вимагає доповнення існуючих новими складами злочинів, які були введені в КК за останні 12 років, а також розширення ще на дві групи злочинів проти народного здоров'я.

Спеціальними суб'єктами злочинів, які розглядаються, можуть бути особи, у розпорядженні яких перебувають загальнонебезпечні предмети, речовини тощо згідно з їхніми службовими обов'язками або виконуваною роботою, особи, які здійснюють керівництво і контроль за використанням вказаних предметів. До їх числа відносяться матеріально відповідальні і службові особи, рядові робітники, майстри-підричники, завідувачі складами вибухових і радіоактивних речовин, лаборанти, начальники дільниць або змін, чергові по дільниці, керівники робіт і т.ін.

У зв'язку з тим, що диспозиція ст. 221 КК бланкетна, при притягненні винної особи до відповідальності необхідно не лише вказувати, які правила поведінки з вибуховими речовинами порушені, але і наводити підстави притягнення до відповідальності цієї особи.

Із наведеного аналізу можна зробити висновок про те, що законодавець шляхом введення ознак спеціального суб'єкта злочину звужує сферу розповсюдження норми, співвідносячи її з певним колом відповідальних осіб, ознаки яких вказані в диспозиції конкретно взятої статті.

Названі ознаки вказані в більшості статей досліджуваних нами злочинів — як проти громадської безпеки, так і проти народного здоров'я. Переважна їх більшість передбачена в диспозиціях другої і третьої частин, тобто ознак обтяжуючих відповідальність, здебільшого тих, які свідчать про підвищену небезпеку цих суб'єктів.

До першої ознаки відносяться дії, скоєні протягом року після накладення адміністративного стягнення за таке ж порушення (ч.1 ст.227², ч.1 ст.229³, ч.1 ст.229⁸ КК). До другої, але вже обтяжуючої відповідальність ознаки - дії або бездіяльність, що потягли тяжкі наслідки (ч.2 статей 221, 221¹, 223, 227¹, 228², 228⁵ КК). До третьої - повторність скоєного злочину (ч.2 статей 229¹, 229², 229⁴, 225⁵, 229⁶, 229⁷, 229¹², 229¹³, 229¹⁴, 229¹⁵, 229¹⁶, 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК). До четвертої - за попередньою змовою групою осіб (ч.2 статей 229¹ - 229⁴, 229⁶, 229¹², 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰

КК). До п'ятої - якщо він скоєний особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених (конкретно вказаних у кожному із певних видів складів злочинів) ч.2 статей 229¹ - 229³, 229⁵, 229⁶, 229¹³, 229¹⁵ - 229¹⁷ КК. До шостої - залучення неповнолітнього для скоєння злочину (ч.2 статей 229¹, 229⁴, 229⁵, ч.3 ст.229⁶, ч.3 ст.229¹⁵ КК). До сьомої - збут наркотичних засобів або психотропних речовин в місцях, які використовуються для проведення навчальних, спортивних і культурних заходів, і в інших місцях масового перебування громадян (ч.2 ст.229¹, 229²⁰ КК). До восьмої - великі розміри або особливо небезпечні наркотичні засоби або психотропні речовини (ч.2 статей 229¹, 229², 229⁵, 229¹², 229¹⁹, 229²⁰ КК). До дев'ятої - застосування насилля, не небезпечного для життя і здоров'я, або з погрозою використання такого насилля, або особою, якій наркотичні засоби або прекурсори (ч.2 ст.229², ч.2 ст.229¹⁹ КК) були доручені в зв'язку з її службовим становищем або під охорону. До десятої - з метою збуту, придбання макової соломки або конопель в кількості п'ятсот і більше рослин (ч.2 ст.229³ КК). До тринадцятої - з корисливою метою (ч.2 ст.229⁴ КК). До чотирнадцятої - дії, вчинені особливо небезпечним рецидивістом (ч.3 ст.229¹, ч.3 ст.229², ч.2 ст.229⁴, ч.2 ст.229⁵, ч.3 ст.229⁶, ч.3 ст.229¹⁵, ч.2 ст.229¹⁶, ч.3 ст.229¹⁷, ч.3 ст.229¹⁹, ч.3 ст.229²⁰ КК). До п'ятнадцятої - предметам злочинних дій є наркотичні засоби у великих розмірах (ч.3 статей 229¹, 229², 229⁶, 229¹⁹, 229²⁰ КК). До шістнадцятої - скоєння у вигляді промислу (ч.3 ст.229¹ КК). До сімнадцятої - організованою групою (ч.3 ст.229¹, ч.3 ст.229¹⁷, ч.3 ст.229¹⁹, ч.3 ст.229²⁰ КК). До вісімнадцятої - шляхом розбійного нападу (ч.3 ст.229², ч.3 ст.229¹⁹ КК). До дев'ятнадцятої - якщо порушення правил потягло розкрадання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів або недостачі у великих розмірах (ч.2 ст.229⁷ КК). До двадцятої - скоєні по відношенню до особи, яка знаходилася в безпомічному стані, або вагітної жінки, а також якщо внаслідок скоєного (введення в організм іншої особи особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин) настала смерть потерпілого (ч.3 ст.229¹⁵ КК). До двадцять першої - з метою виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин (ч.3 ст.229¹⁷ КК).

Таким чином ознаки спеціального суб'єкта, вказані в статтях, які розглядаються нами, виражаються саме в різних спеці-

альних суб'єктах. Очевидним є факт можливості їх об'єднання в однотипні групи, які виділені у нас у двадцять одній групі.

Висловлене потребує усвідомлення й узагальнення ознак спеціального суб'єкта, які залежать від напрямку установки даної законодавцем в формулюваннях диспозицій конкретно взятих статей (а при поділі їх на частини - частин). В них описуються умови, за якими може бути притягнута до відповідальності певна особа, винна в скоєнні (виконанні) злочинних дій, заборонених законодавцем, перш за все, в назві статті (і конкретизованих у ній диспозиціях). Вони можуть змінюватися залежно від політичного і економічного становища країни в конкретному історичному періоді її розвитку (або ж кризових явищ). Іншими словами, суб'єкт злочину може залежати від рівня як окремих, так і всіх галузей виробництва (господарства), від виникнення нових форм власності, напрямків злочинної діяльності "п'ятої влади", форм і методів скоюваних ними злочинів. Нарешті, хоче того законодавець чи ні, а спеціальним суб'єкт може бути і тоді, коли він "повинен" виконати об'єктивну або суб'єктивну сторону конкретно взятого складу злочину. І тільки при цій умові він буде "спеціальним суб'єктом", який за аналогічними ознаками в іншому складі злочину не буде таким. Наприклад, в ч.2 ст.229³ КК передбачена відповідальність спеціального суб'єкта, який може бути таким - тільки при умові вирощування нарковмістовних рослин з метою збуту, придбання... в кількості п'ятсот і більше рослин, в іншому випадку - якщо не буде повторюваності і притягнення до адміністративної відповідальності протягом року - відсутній склад злочину і настане лише адміністративна відповідальність. Такі ж правові наслідки можуть настати і в випадку скоєння злочину проти народного здоров'я особою, яка раніше скоїла один із злочинів, передбачених статтями 229¹, 229⁵, 229¹², 229¹⁵, 229¹⁷, 229¹⁹, 229²⁰ КК. Такі умови "спеціального суб'єкта" передбачені в ч.2 ст.229¹³ КК. Зрозуміло, якщо особа навіть скоїть їх повторно - ці обставини не послужать критерієм віднесення її до спеціального суб'єкта саме за скоєння злочину, передбаченого ст. 229¹² КК "Використання коштів, здобутих від незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів". Так як, незалежно від того, що ці кошти з'явилися у особи в результаті її злочинної діяльності в наркобізнесі, вона понесе відповідальність лише тоді, коли її "дії, передбачені частиною 1 ці-

єї статті, вчинені повторно, або за попереднім зговором групою осіб, або у великих розмірах". І лише, підкреслюємо, за "розміщення фінансових коштів...".

Кожне формулювання диспозиції передбачає виконання тих або інших дій, які вказані в диспозиції. За їх відсутності не буде не лише складу злочину, але і того суб'єкта, який зобов'язаний нести відповідальність за збут загальнонебезпечних предметів, або ж корисливу мету (передбачаючи хоча б можливу користь). За відсутності великих розмірів, без мети виготовлення особливо небезпечних наркотичних засобів або психотропних речовин не буде того спеціального суб'єкта, який повинен бути за умовами окремо взятої статті.

Отже спеціальність суб'єкта відносна, вона залежить від змісту тих умов, які зазначені, і виконання однієї з них надає підставу віднести його (суб'єкта) до того або іншого виду. Хоча, деякі з підстав і відносяться до об'єктивних, а інші — до суб'єктивних ознак злочинів, вони всі характеризують суб'єкт злочину.

Література:

1. Кудрявцев В.Н. Общая теория квалификации преступлений.- М., 1972.- С.81; Лазарев А.М. Субъект преступления. - М., 1981. - С.14-27; Орлов В.С. Субъект преступления по советскому уголовному праву.- М.: Госюриздат, 1958.- С.96-138; Гуров А.И. Субъект преступления в уголовном праве России.- М.,- 1995.- С.25-40 и др.

2. Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве.- Владивосток, 1970.- С.91; Ткаченко В.И., Царегодцев А.М. Правовые последствия соучастия в преступлениях со специальным субъектом //Проблемы борьбы с преступностью. - Омск-Иркутск, 1976.- С.37; Советское уголовное право. Часть Общая.- М., 1981.- С.143; Гальперин И.М. Концепция реформы основ уголовного законодательства России.- М., 1994.- С.11 и др.

3. Побегайло Э.Ф. Проблемы квалификации преступлений с нематериальными последствиями: Учебное пособие. - М.: Инфра, 1996.- С.97.

4. Кримінальний кодекс України: Проект підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України.- К.: Право, 1994.- С.7-

8; Кримінальний кодекс України. Проект підготовлений робочою групою Кабінету Міністрів України та пояснювальна записка до нього, 1997. С.7.

5. Там же.- С.10.

6. Устименко В.В. Специальный субъект преступления.- Харьков: Вища школа, 1989.- С.14.

7. Тихий В.П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами.- Киев: УМК ВО, 1989.- С.70.

8. Там же.- С.71.

9. Там же.- С.72.

10. Устименко В.В. Специальный субъект преступления.- Харьков: Вища школа, 1989.- С.23.

11. Курс советского уголовного права. Часть Общая.- Ленинград, 1968.- Т.1.- С.391; Советское уголовное право. Часть Общая.- М., 1977.- С.141; Дагель П.С. Учение о личности преступника в советском уголовном праве.- Владивосток, 1970.- С.90-91.

12. Устименко В.В. Специальный субъект преступления.- Харьков: Вища школа, 1989.- С.25.

Наукове видання

Литвин Олександр Петрович

**ОЗНАКИ ЗАГАЛЬНОГО І СПЕЦІАЛЬНОГО СУБ'ЄКТІВ
В ЗЛОЧИНАХ ПРОТИ ЗАГАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ**

Авторська редакція.

Підписано до друку 15.01.99 р. Формат 60x84/16.
Папір Amicus. Гарнітура Таймс. Друк циф.дуплікатор.
Ум. друк. арк. 1,06. Обл.-вид. арк. 1,12.
Наклад 300. Зам. 59/01.

Видавництво Товариства "Знання" України
252005, Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3.
Друкарня Ростунова О.Т.
252005, Київ-5, вул. Червоноармійська, 57/3,
тел. 227-41-23